

личних интереса, интереса радне организације као сепаратне појаве од друштва, као и других интереса, већ изграђивање заједничких ставова и остварење тог друштвеног интереса који лежи у суштини самих делатности, односно послова које обављају ове радне организације.

Др Момчило Димитријевић

ПРЕОБРАЖАЈИ ПРАВА СВОЈИНЕ НА ПОЉОПРИВРЕДНОМ ЗЕМЉИШТУ

I. — 1. Преображаје права својине индивидуалних пољопривредних произвођача на пољопривредном земљишту као правне установе можемо испитивати ако при томе имамо у виду промене које се врше у оквиру ситне робне производње, чији су носиоци индивидуални пољопривредни произвођачи као власници пољопривредног земљишта.

Основне видове производње у области пољопривреде представљају социјалистичка крупна робна производња, коју развијају социјалистичке радне организације средствима за производњу у друштвеној својини, и ситна робна производња, која се одвија на поседима индивидуалних пољопривредних произвођача на којима им је зајемчено право својине.

Ситна робна производња као нижи облик производње представља у односу на социјалистичку крупну робну производњу једно од основних питања која социјалистичко друштво од свог настанка мора да решава, узимајући да је реч о једном прелазном облику који даљим развојем и усавршавањем средстава за производњу треба да буде укинут.

Облици укидања ситне робне производње у југословенској пракси имају свој специфичан вид, који карактернише посредно утицање, уместо административног мешања на овом подручју економских односа, и то у првом реду производном кооперацијом друштвеног сектора са индивидуалним земљорадницима.

Да би се дошло до закључка о друштвеним односима који се успостављају у овој области друштвене производње, нужно је изучити економске законитости кретања ситне робне производње и промене које се у њој врше под утицајем друштвеног сектора и социјалистичке крупне робне производње. На тај начин, и полазна основа за проучавање правне надградње, која изражава одребене облике производних односа, захтева анализу ових односа да би се утврдило да ли и у којој мери правна надградња одражава производне односе, или су промене економских односа много интензивније него што је то изражено у правном систему.

У том смислу наше разматрање ће бити усмерено на утврђивање промена које су се одиграле у ситној робној производњи, узроцима који су изазивали ове промене, као и последицама које непосредно утичу на карактер овог облика производње односно на правну природу и карактер права својине и његову правну садржину у данашњим условима.

Одмах треба истаћи да је ситна робна производња у области пољопривреде остатак класног друштва и да је у предатној држави такође

постојала упоредо са капиталистичком крупном робном производњом. По свом друштвено-економском садржају ове две економске категорије биле су различите, јер је ситни посед био радног карактера, док је на крупним газдинствима — велепоседима вршена експлоатација најамних радника и сеоске сиротиње. С друге стране, правна надградња ових економских категорија била је истоветна јер су се обе изражавале у праву приватне својине као јединственом праву.

Ове околности имале су пресудан утицај на однос нове државе према овим различитим друштвеним категоријама, тим пре што је у току саме револуције радно сељаштво активно учествовало у њој, па се у складу са њиховим доприносом и осталим историјским условима у решавању аграрног питања морало водити рачуна и о томе. У складу с тим, одмах по свршетку рата, укидањем капиталистичке робне производње уопште, укинута је и капиталистичка робна производња у области пољопривреде, а тиме и капиталистичка приватна својина на пољопривредном земљишту (велепоседима) и средствима за рад у пољопривредној производњи. Ситна робна производња је задржана и даље, с обзиром да није извршена национализација свих површина пољопривредног земљишта, али, с друге стране, приватна својина на земљи ограничавана је разним мерама аграрне политике у циљу спречавања да се носиоци ове производње, приватни власници, претворе у експлоататоре туђег рада. То је имало одраза и на садржину права приватне својине, јер су сва правна овлашћења која произилазе из права својине била ограничена. Приватни власници нису могли слободно и неограничено стицати ни користити пољопривредно земљиште нити располагати њиме и пољопривредним производима са свог газдинства.

Линија развоја и преображаја права својине на пољопривредном земљишту садржи све облике које карактеришу специфичан пут развоја пољопривреде у југословенској пракси. Наиме, на све промене које су се дешавале у погледу ограничавања и усмеравања ситне робне производње, утицале су на одговарајући начин и на промене у конкретним овлашћењима, а тиме и на садржину права приватне својине као правне категорије. Просеци који су доводили до сталног унапређења друштвено-политичких и правних институција и њихова социјализација имали су одређеног утицаја и на преображај права приватне својине. Наиме, све мере економске политике и ограничења ситне робне производње мењали су економску основу на којој се заснивало право приватне својине.

Развој друштвено-економских односа у области пољопривредне производње као значајне привредне гране имао је за последицу сталну еволуцију и промене у правном режиму пољопривредног земљишта, и то без обзира да ли је у питању земљиште у друштвеној својини или у својини индивидуалних земљорадника, јер се тим путем желело постићи да се ова област друштвене производње што је могуће више и што брже доведе у склад с развојем осталих привредних грана. Задржавање ситне робне производње и давање правне заштите праву својине на пољопривредном земљишту, већ је од самог почетка јасно показивало да ће даљи пут развоја земљишних односа ићи у правцу јачања друштвеног сектора и социјалистичке крупне робне производње, чији је задатак поред осталог,

да буде главни носилац производње у овој привредној грани, а тиме и носилац социјалистичког преображаја села. С друге стране, ситна робна производња и њено постепено укидање посредним путем — укључивањем у друштвену производњу путем економске сарадње са друштвеним сектором — такође представља један од путева превазилажења приватне својине у југословенској пракси.

3. На основу промена друштвено-економских односа у области пољопривреде указаћемо на неке последице које се одигравају у области правног система, посебно у области права својине на пољопривредном земљишту. Посебан значај испитивања промена у садржини права својине на пољопривредном земљишту лежи у томе што се ове промене дешавају у социјалистичком систему, у којем постоји друштвена својина на средствима за производњу и самоуправљање, тако да се тиме јасно указује на разлике које постоје у односу на промене које се објективно врше и у другим системима у савременом друштву. Наиме, у савременим условима се приватна својина, а тиме и право приватне својине као правна установа, такође умногоме мења путем ограничавања и потписивања индивидуалистичких елемената, али без задирања у суштину односа и експлоататорску садржину приватне својине као друштвено-економске категорије. У том смислу, циљеви које поставља социјалистичко друштво у односу на земљишну својину и својинскоправне облике уопште, као и промене које се у њима врше, имају друкчији садржај и знатно већи домашај (1).

Наша разматрања ће представљати анализу друштвено-економских и политичко-правних оквира који су одређивали карактер ситне робне производње и правну садржину овог својинскоправног облика према позитивноправним прописима.

Друштвено-економски односи у овој области имали су до доношења новог Устава СФРЈ, у различитим периодима после ослобођења, различито утицаја на право својине. Њихова еволуција је у периоду административног управљања привредом била друкчија него што је то био случај у периоду увођења радничког самоуправљања привредом, после којег је непосредно наступило период систематског регулсања правног режима пољопривредног земљишта, које је добило свој најпотпунији израз доношењем новог Устава СФРЈ.

4. Природа и карактер ограничења приватне својине на пољопривредном земљишту као облика ситне робне производње одређивали су и улогу и положај ситних робних произвођача као власника. Ова ограничења су имала друкчији карактер непосредно после рата, у периоду административног управљања привредом, а друкчији у периоду увођења радничког самоуправљања привредом, да би се на крају пришло систематском регулсању режима пољопривредног земљишта и новим Уставом прецизније одредила улога и место свих произвођача и зајемчило право произвођача на плодове њиховог рада независно од тога у којој области друштвене производње раде.

1) О ограничењима приватне својине у капиталистичком систему види: Позитивно-правна ограничења приватне својине од др Драгољуба Стојановића, Београд, 1963.

Према томе, право својине на пољопривредном земљишту имало је различит карактер и садржину зависно од развоја друштвено-економских односа, који су изазвали знатније промене у правном режиму пољопривредног земљишта. Пољопривредно земљиште на којем је постојало право приватне својине земљорадника обрађивали су њихови власници као ситни робни произвођачи, индивидуално са члановима својег домаћинства, затим као чланови сељачких радних задруга колективно и, на крају, као кооперанти са друштвеним газдинствима, зависно од различитих мера аграрне политике, којој су се прилагођавали у појединим периодима. У сваком од ових периода и ограничења су имала различитог утицаја, и на тај начин доводили до еволуције земљишних односа, а тиме и правне надградње.

У том смислу наша разматрања ће представљати анализу друштвено-економских и политичко-правних оквира, да бисмо на крају могли извести одређене закључке о утицају позитивно-правних ограничења и кооперације на право својине индивидуалних пољопривредних произвођача на пољопривредном земљишту.

Пре него што изложимо садржину права својине по позитивним прописима и трансформације које се врше позитивноправним ограничењима и кооперацијом, укратко ћемо се осврнути на њихов развојни пут тиме што ћемо указати на садржину и ограничења приватне својине у периоду административног управљања привредом и у периоду увођења радничког самоуправљања, затим у периоду систематског регулисања права својине од 1954. год. до новог Устава, да бисмо на тај начин имали што бољи преглед тог развоја до данас.

а) Ограничења права својине на пољопривредном земљишту у периоду административног управљања привредом. — Најзначајније промене у режиму пољопривредног земљишта у овом периоду унела је аграрна реформа. Реформом је заведен аграрни максимум, који представља једно од трајних ограничења приватне својине на земљу и који се у каснијим периодима још више развија у правцу сужавања приватне својине у погледу површина земљишта које је могуће имати у приватној својини. Ограничења у овом периоду обухватала су све основне елементе института права својине, и то субјект, предмет и садржину својинских овлашћења. То је имало утицаја и на карактер и природу права својине, јер су ограничењима били обухваћени и право коришћења и право располагања. Тако је право коришћења било ограничено у том смислу што су власници били дужни да обрађују земљу, да примењују поједине агротехничке мере и да обавезно врше испоруке одређених количина пољопривредних производа (обавезни откуп), а право располагања земљом било је ограничено тиме што је пренос права својине на пољопривредном земљишту условљаван добијањем посебне сагласности управних органа. (2)

Земљорадници који су били укључени у сељачке радне задруге били су као носиоци права својине у повољнијем положају од осталих ситних робних произвођача, како у економском погледу тако и у погледу правних овлашћења, јер је поједина овлашћења у погледу располагања зем-

(2) Уредба о контроли промета непокретности, Сл. лист ФНРЈ, бр. 24/48.

љом било могуће знатно једноставније реализовати у корист задруга него у корист других субјеката. Остали земљорадници били су знатно ограничени и према њима се друштво односило као према елементу који кочи плански социјалистички развој. Садржина овог својинског облика у то време може се окарактерисати као приватна својина ситних робних произвођача, чији правни израз је било право приватне својине са великим степеном ограничења која нису дозвољавала да се реализује њена економска суштина са свим последицама које карактерише овакав друштвени однос. Док је приватна својина ситних робних произвођача имала радни карактер, дотле је својина земљорадника-задругара имала извесне елементе социјалистичке радне својине, али тек у зачетку, што ће се касније реорганизацијом задруга и јачањем кооперације још више развијати.

б) *Право својине на пољопривредном земљишту у условима увођења радничког самоуправљања (1951—1954).* — Увођење радничког самоуправљања у привредним организацијама имало је за последицу и укидање административних ограничења у правном режиму пољопривредног земљишта уопште.

У овом периоду су постепено укинута сва административна ограничења приватне својине, извршена је реорганизација сељачких радних задруга и пришло се систематском уклањању свих препрека и мера економске политике које су дестимулативно деловале на пољопривредну производњу. Дошло је до укидања обавезног откупа пољопривредних производа, стоке, сточне хране, поврћа, масти и масноћа, жита и осталих пољопривредних производа.

Једну од значајнијих мера представљало је доношење новог аграрног максимума који се признаје земљорадницима на пољопривредном земљишту на површини од 10 хектара по домаћинству. Тиме је коначно одређена величина и граница земљишног поседа који је могуће имати у приватном власништву, што је представљало једно од трајних ограничења у погледу обима до којег је могуће остварити право својине на пољопривредном земљишту (3).

в) *Систематско регулисање права својине на пољопривредном земљишту у периоду од 1954. до новог Устава СФРЈ.* — На основу промена уставног система 1953. године створени су услови за законско регулисање права својине на пољопривредном земљишту систематизацијом правних правила која ће обухватити основне атрибуте права својине — право коришћења и право располагања. Сви прописи донети у то време представљају заокружену целину из које се одређено може закључивати о карактеру и садржини права својине.

У то време уведен је нов систем опорезивања према катастарском приходу, укинута су прописи о забрани промета непокретности и прецизније су одређене обавезе власника у погледу обраде земљишта. Промет пољопривредних производа био је слободан, писмена форма уговора у промету непокретности постаје обавезна, а одређене су и обавезе лица

(3) Уредба о контроли промета непокретности, Сл. лист 1. ФНРЈ, бр. 24/48.

која учествују у промету непокретности и регулисане специјалним законом о промету земљишта и зграда.

Поред систематског регулисања права располагања, посвећена је пажња и режиму права коришћења. У том смислу установавају се одређене дужности за носоце права својине и друге кориснике који су у поседу пољопривредног земљишта.

Регулисање режима коришћења земљишта започиње Законом о обрађивању напуштеног земљишта ⁽⁴⁾, којим се прописује начин обраде земље оних власника чије је боравиште непознато. Затим Законом о обрађивању необрађеног земљишта (1957) ⁽⁵⁾ који не само што предвиђа обавезе власника у погледу обраде, већ одређује и начин искоришћавања пољопривредног земљишта, што представља даљи корак у ограничавању права коришћења.

Доношењем Закона о искоришћавању пољопривредног земљишта ⁽⁶⁾ решен је низ важнијих питања у погледу кодификације свих правних правила која се односе на пољопривредно земљиште. Закон је поставио неколико основних принципа у погледу искоришћавања пољопривредног земљишта, који су изражавали интерес друштва да се све обрадиве површине употребљавају за пољопривредну производњу, у складу са природним и економским условима производње. У том смислу се свим корисницима могу наметнути и одређене конкретне обавезе, односно позитивне радње које су дужни предузимати на земљи коју користе. Тако се може прописати одређени начин искоришћавања земље применом агро техничких и агромелиорационих мера, затим извођења мелиорационих радова и примена мера за заштиту од ерозија и бујица. За земљиште у хидромелиорационим и противерозивним системима искоришћавање пољопривредног земљишта обавезно је према плану који доносе радне организације које управљају тим системима.

Оваквим изменама у правном режиму пољопривредног земљишта одређена је нова улога и место ситне робне производње и отворен даљи процес њене интеграције у целокупну друштвену производњу. Социјалистички елементи у овом својинском облику, који су почели да се развијају у периоду колективизације, добијају свој други израз увођењем принципа добровољности у задругарству и у опредељивању за различите облике производне сарадње, чиме је омогућена даља трансформација ситне робне производње и права својине на пољопривредном земљишту.

У развоју приватне својине на земљи, од самог почетка се као црвена нит провлачи стално ограничавање ситне робне производње, у циљу да се она не претвори у експлоататорску својину, већ да се постепеним подруштвавањем производног процеса што више укључи у друштвену производњу и уобличи као социјалистичка радна својина. На тој основи постоје услови да се конституише посебно право својине, чија се правна садржина битно разликује од права приватне својине, с обзиром да и

(4) „Службени лист ФНРЈ“, бр. 19/55.

(5) Службени лист, бр. 12/57.

(6) Службени лист, бр. 43/59 измена и допуна у бр. 53/62 а усклађивање са Уставом СФРЈ в бр. 10/65.

пored сличности у правно-техничком смислу, између њих постоји разлика, због различите економске основе на којој се заснивају.

Да бисмо ову нашу поставку аргументовали обрадићемо у наредном излагању уставно регулисање права својине на пољопривредном земљишту, а после тога ћемо систематски приказати утицаје које врше позитивноправна ограничења и кооперација на право својине.

2) *Регулисање права својине на пољопривредном земљишту према Уставу СФРЈ.* — Динамичне промене у друштвено-економским односима у југословенском друштву, нарочито под утицајем све јачег развоја самоуправљања радних људи у свим областима друштвеног живота, нашле су свој израз и у новом Уставу СФРЈ. И промене које су се одиграле под утицајем друштвеног сектора у области пољопривреде, све већег развоја кооперативне производње и јачања социјалистичке крупне производње у пољопривреди, морале су да се одразе и на уставно регулисање права својине на пољопривредном земљишту. С обзиром на измене у економској основи друштва, јачање улоге произвођача у самоуправљању, остваривање начела расподеле према раду и проглашавање начела да је рад једино мерило вредности и положаја човека у друштву, допринели су да се и произвођачи-земљорадници ставе у исти положај са осталим радним људима и да им се уставом зајемчи право својине на пољопривредном земљишту које могу обрађивати са члановима својег домаћинства под условом да не експлоатишу туђи рад. Устав, дакле, индивидуалне пољопривредне произвођаче не ставља у подређен положај, већ њихов економски и правни положај, изражен и заштићен правом својине, посматра као саставни део јединствене структуре друштвено-економске стварности и друштвеног система који ту стварност уређује (7).

Обим и карактер права својине на пољопривредном земљишту утврђени су и зајемчени пре Устава савезним законом, тако да у погледу одређених правила и начела, од којих су нека већ спроведена у позитивном законодавству (рационалност, економичност, наменско коришћење пољопривредног земљишта, агротехнички минимум итд.), као и њиховог обима, Устав није донео никакве новине. Међутим, поред тога што Устав подиже правну заштиту на степен основног и највишег закона, у њему су истакнута и нека друга начела и правила која у дотадашњим прописима нису била садржана, а на основу којих се могу уводити знатна ограничења права коришћења и располагања пољопривредним земљиштем (обавезно удруживање и сарадња земљорадника на одређеном подручју и под одређеним условима).

Општи услови искоришћавања пољопривредног земљишта прописани су чланом 20. Устава СФРЈ. Њиме је предвиђена могућност сарадње са социјалистичким радним организацијама, која је у принципу на добровољној основи а може се прописати и као обавезна. Затим се Уставом ствара могућност удруживања индивидуалних власника у земљорадничке задруге или друге облике удруживања, који су у начелу на добровољној основи, а изузетно могу бити и наложени. Ово нам показује да су Уставом обухваћени најважнији односи који се могу успостављати и погледу

(7) Др Јован Борбенић: Нови уставни систем Југославије, Београд, 1964.

права својине на земљи. Тиме су уједно створене и широке могућности ограничавања права својине на пољопривредном земљишту путем закона. Међутим, колико ће ова ограничења утицати на садржину права својине, показаће једино анализа прописа којима се установљавају одређена права и обавезе за носиоце права својине и радне организације као производне партнере и учеснике и организаторе ове сарадње.

Ипак, из уставних одредаби можемо закључити да је право својине на пољопривредном обрадивом земљишту постављено у уске оквири и да је на основу њих могуће спровести и прописати знатна ограничења, чије ће се дејство одражавати на преображај права својине. Сва ова ограничења имају за циљ да ускладе право својине са функцијом коју оно има у нашем друштвено-политичком систему и постојећим друштвено-економским условима.

У оквиру одредаба о правима грађана, према којима они могу личним радом обављати одређене делатности ради стицања дохотка, предвиђено је да се ове делатности могу вршити и у пољопривреди, те да појединци могу имати у својини средства за рад и господарске зграде, с тим што је остављено да се законом одреде границе и услови под којима им се то признаје. Устав, међутим, у истим одредбама утврђује да је запошљавање туђе радне снаге у циљу стицања дохотка забрањено, с тим што у области пољопривреде изузетно предвиђа могућност употребе допунског рада других лица. Употреба туђе радне снаге претпоставља лични рад власника земље, што уједно одређује ограничен и сужен оквир допунског рада. Закон, одређује услове, број и остале околности под којима ће се дозволити употреба туђег рада, мора водити рачуна о овим, Уставом проглашеним начелима.

Изражавајући досадашњи развој друштвено-економских односа у овој области, све већу улогу друштвене својине и развој кооперативне производње, Устав конституише право својине на пољопривредном земљишту као посебан облик права својине на средствима за производњу.

1. *Промене изазване позитивноправним ограничењима.* — Полазећи од претходних разматрања у вези са правом својине на пољопривредном земљишту, можемо закључити да су ограничења права својине земљорадника део позитивноправних ограничења индивидуалне својине која постоје у нашем друштвено-политичком систему на свим оним предметима који се не налазе у друштвеној својини, већ служе индивидуалном приређивању.

Садржина својинскоправних овлашћења у нашем правном систему различита је према врсти права на која се односе и према мери у којој се она могу остваривати, тако да се може говорити о врло различитом дијапазону појединих права.

На основу анализе позитивноправних прописа и ограничења садржаних у њима, а ослањајући се у првом реду на уставне одредбе о праву својине на пољопривредном земљишту, можемо закључити да су постављене врло уске границе својинских овлашћења у појединим њиховим видовима. Основни циљ ових ограничења свакако представља спречавање развијања својинскоправних облика и њиховог претварања у такве

који би ометали и спречавали развијање социјалистичких друштвених односа.

Ова начела, посматрана у области земљишне својине, показују да је право својине на пољопривредном земљишту ограничено како у погледу величине земљишног поседа, тако и с обзиром на његову садржину.

Садржина права својине на пољопривредном земљишту у нашем позитивном законодавству изражена је у низу овлашћења и дужности титулара која се односе на коришћење и располагање пољопривредним земљиштем.

Ограничења права својине на пољопривредном земљишту по својој садржини су квалитативно друкчија од ограничења која иначе постоје на свим облицима својине, а поготово од ограничења која познаје класично законодавство.

Квалитативна разлика у првом реду произилази из различитог режима вршења права својине. Додуше, у савременом друштву уводе се и у капиталистичком систему одређена ограничења у погледу вршења права приватне својине утврђивањем одређених обавеза власника. Међутим, ограничења земљишне својине су у социјалистичким друштвеним системима редовна појава и имају за циљ да се на тај начин допринесе повезивању два битна елемента производње: рада и средстава за рад, с тим што се већа заштита пружа праву својине које се остварује употребом друштвених средстава за производњу као успешнијем облику привређивања. У ствари, на тај начин се мења и у новом облику успоставља читав систем својине, карактеристичан за социјалистичко друштво. Према томе, у таквим условима ограничења права својине имају тачно одређен циљ. Она треба да омогуће да се, без обзира о којој се својини ради, земља искоришћава на одређен начин, она треба да спрече да се на основу права својине врши капиталисање, односно да се створе такви услови у којима ће земљишна својина служити власнику за задовољење властитих потреба, тј. да у крајњој линији буде социјалистичка радна својина. Према томе, треба нагласити да промене које настају у земљишној својини као правној установи нису тако изражене као промене које се одигравају на друштвено-политичком, привредном и друштвеном плану и да оне долазе до јачег изражаја тек када предмет својине постане динамичан, када се дакле својина реализује. У тој фази, у самом кретњу својине, ограничења почињу да делују као чиниоци који утичу на мењање њене правне садржине. То је подручје у коме се може уочити у којој мери је својина променила своју правну природу и садржину.

Ограничења земљишне својине с обзиром на субјект произилазе из специфичног режима пољопривредног земљишта у социјалистичком систему. Она не постоје у правним правилима која регулишу земљишну својину у земљама где постоји приватна својина на земљи. Наиме, способност бити титулар својине, по правилима грађанског права ничим није ограничена, тако да су сва лица подједнако овлашћена да имају у својини пољопривредно земљиште, без обзира на занимање и на начин на који земљиште користе и њиме располажу. Овлашћења слободног коришћења и располагања у праву, тј. у нормативном изразу приватне својине по-

следница су чињенице да је право приватне својине надградња слободних економских односа и капиталистичке робне производње (8).

Ограничења права својине с обзиром на предмет својине такође су одлика правног регулсања земљишних односа у социјализму. Ограничења ове врсте такође сужавају обим права својине, јер се оно не може остваривати на већим површинама пољопривредног обрадивог земљишта него што је то Уставом и осталим позитивним прописима дозвољено. Сужавање обима права својине на пољопривредном земљишту у данашњем облику резултат је постепеног усклађивања улоге права својине на различитим ступњевима друштвено-економског развоја, јер су се ограничења с обзиром да предмет с временом мењала.

Површине обрадивог земљишта одређене су прописима о максимуму који се приближава реалној потреби за вођењем пољопривредног газдинства сопственом радном снагом и у сарадњи са друштвеним газдинствима. На површинама које представљају аграрни максимум могуће је остварити средства за живот пољопривредног домаћинства, а свако признавање права својине на већим површинама омогућило би власнику да своје право на земљу претвори од радне својине у експлоататорску приватну својину.

Због тога је одређивање земљишног максимума у првом реду усмерено на то да се спречи стварање великих поседа (саставни део ових ограничења представља и забрана експлоатације туђег рада) и да се земљишни односи развијају првенствено у правцу јачања и проширивања фонда земље у друштвеној својини. Ова ограничења допринела су да се створи одређени фонд друштвене земље чије само постојање отвара широке могућности за мењање приватноправних односа у пољопривреди путем кооперације.

Даљи значајан моменат, поред ограничења у погледу субјекта и објекта, који указује на преображаје права својине на земљишту свакако представља истицање уставног начела да земљорадници, уживајући право својине на обрадивом земљишту, *имају право и дужност* да га искориставају ради унапређења пољопривредне производње, као и одредба по којој се у истом циљу могу прописивати обавезно удруживање и обавезна сарадња индивидуалних пољопривредних произвођача. Ово пружа основа за закључак да је у уставним одредбама право својине на пољопривредном обрадивом земљишту потпуно подређено друштвеним потребама и да се у том смислу могу прописивати знатна ограничења његове садржине. То показује да је у погледу права својине на пољопривредном земљишту јавноправна компонента веома јака (9).

Ова околност је врло значајна, јер дејство ових ограничења има великог утицаја на стварање таквих облика земљишне својине који по својој садржини представљају право посебне врсте, битно различито од права приватне својине. То је поготово очигледно ако се узме у обзир природа ових ограничења и циљ који се њима остварује, а који се састоји

(8) Др Димитар Поп-Георгијев: Приватна и лична својина. Годишњак Правног факултета Скопље бр. 1963/64.

(9) Др Андрија Гамс: Основи стварног права — Београд, 1961.

првенствено у томе да се титулари права својине све више укључе у друштвену производњу, искоришћавајући земљу као добро од општег интереса и производећи на начин који омогућава максималну економичност и рационалност.

Власник пољопривредног земљишта није само ограничен у вршењу својих права него је и дужан да своју земљу обрађује на одређен начин који је прописан позитивним прописима. Ова његова дужност произилази из начела утврђених Уставом СФРЈ и прописима о искоришћавању пољопривредног земљишта. Власник није овлашћен да остави земљу необрађену, већ је, напротив, дужан да је обради и то на одређен начин. Он није овлашћен да по својој вољи мења привредну намену земље. Дакле, својина на земљи, која је Уставом зајемчена, намеће власнику дужност да исту и обрађује, о чему се стара и води надзор друштвена заједница, и то не само у односу на индивидуалне власнике већ и на социјалистичке радне организације.

У том смислу оправдано се може тврдити да ове различите дужности прелазе из оквира класичних ограничења у елемент позитивног одређивања самог института права својине. Због тога, може се тврдити да *дужност коришћења земље представља један од битних елемената института права својине на пољопривредном земљишту.*

Анализа ограничења права својине показује да она обухватају све битне елементе овог права и да је власник пољопривредног земљишта ограничен како у погледу фактичког, тако и у погледу правног располагања и коришћења.

Његова слобода одлучивања и овлашћења која произилазе из права својине сведени су у појединим случајевима у врло уске оквири, тако да су ограничења у толикој мери захватила садржину права својине да су га у потпуности изменила, уобличавајући овај својински облик у радну својину пољопривредних произвођача ⁽¹⁰⁾. Одређивање позитивних дужности у погледу обраде земљишта и у погледу заштите земље од пропадања, могућност прописивања обавезног удруживања и обавезне сарадње и, на крају, у случају неизвршавања ових дужности, прописивање принудне управе, несумњиво потврђују закључак да ова ограничења претварају право својине у посебан облик у којем преовлађују елементи позитивних чињења власника земље, што овај правни институт испуњава сасвим новом садржином. У томе очигледно и лежи разлика између овог правног облика и права заснованог на приватној својини.

2. Промене које се врше под утицајем кооперације. — Разни облици производне сарадње индивидуалних пољопривредних произвођача и радних организација у пољопривреди чине скуп врло сложених односа, чије заједничко обележје представља стварање нових друштвених односа у овој привредној грани. У том смислу она несумњиво има одређеног утицаја и на промене у земљишној својини.

Мера у којој се остварује овај утицај у првом реду зависи од облика сарадње која се успоставља између земљорадника и радне организације (задруге или добра). Ове односе можемо поделити у две основне групе.

(10) Др Радомир Буровић: Земљишна својина индивидуалних произвођача — Анали Правног факултета Београд бр. 3—4/1962 стр. 241—245.

У прву групу спадају односи засновани на уговорима који имају искључиво облигационоправни карактер јер се њиховим регулисањем обухвата само производња и промет пољопривредних производа. У другу групу можемо убројити такве облике сарадње у којима се поред производње и промета регулишу и односи расподеле, тако да правни односи излазе из облигационоправних оквира и залазе у односе стварноправног карактера. У првом случају имамо чисто облигационоправне односе за које можемо закључити да немају утицаја на право својине у правном погледу. Међутим, у случају када су у питању такви кооперативни облици у којима се уговором између власника и радне организације обухвата цео производни процес, укључујући и расподелу, одређивањем дужности и права сваке уговорне стране, право својине се у одређеној мери делимично преображава. Таква сарадња у знатној мери утиче на институт права својине на пољопривредном земљишту.

Кооперација ове врсте доприноси да својина на земљи не спречава примену савремене технологије, да се начин производње не доводи у зависност од воље власника и да се расподела оствареног дохотка са земље врши према уложеним средствима и раду самог власника и радне организације, чиме се остварује социјалистичко начело расподеле према раду.

Према томе, развијенији облици производне сарадње, који имају за резултат заједничку својину на оствареним производима из ове сарадње садрже у себи стварноправне елементе, док остали облици и поред обостраног учешћа у улагањима и раду не мењају свој облигационоправни карактер, мада и они представљају посебну врсту облигационоправних односа карактеристичних за услове у којима се развијају друштвени и правни односи у нашој пољопривреди.

Развијенији облици производне сарадње учинили су актуелном и модификацију извесних грађанскоправних правила која се у нашим условима не могу стриктно примењивати, а да се тиме не проузрокују одређене штетне последице. Ту се у првом реду поставља питање односа права својине на земљи и права својине на плодовима, тј. питање да ли се у овим односима треба држати начела по којем се својина на земљи по правилу протеже и на плодове. Ово питање је важно и због тога што је поред осталог реч и о заштити друштвених средстава, с обзиром да радне организације улажу у ову сарадњу знатнија средства, која би могла доћи у питање уколико власник земље, располажући плодовима по основу својине на земљи, не изврши своју уговорну обавезу, а радна организација га у томе не може спречити (11).

По нашем мишљењу, у развијенијим облицима производне сарадње требало би у погледу права својине на плодовима признати право својине обема уговорним странама у свим фазама постојања плодова, а не тек у моменту њиховог одвајања. Из овога се не види да кооперативни односи захтевају и мењање неких стварноправних правила која нису у складу са системом земљишних односа који постоје на садашњем ступњу развоја код нас. Даље, кооперативни односи захтевају и промену неких облига-

(11) Др Светислав Аранђеловић: Правна природа уговора у пољопривредној производњи, Наша законитост, Загреб, 1958, стр. 454.

ционоправних односа који се јављају као нужна последица сложености правних односа који се развијају на основи ове сарадње. Питање сношења ризика за случај да у току производног процеса пропадне предмет уговора, као и питање неизвршења уговорних обавеза и штета које могу настати услед тога, јесу проблеми који у овим односима захтевају посебно решење.

Ако бисмо извршили анализу ових односа, видели бисмо да они у погледу терета ризика захтевају да се он сноси заједнички, што је већ прихваћено и у судској пракси. Ово такође представља измену начела по коме власник земље сноси сав ризик за случајну пропаст приноса на своме земљишту пре његовог одавања и прибирања. И овде, како видимо, из истих разлога као и у претходном случају, кооперативни односи доприносе промени појединих овлашћења из уговорног права и правила о накнади штете.

Питање неизвршавања уговорних обавеза постаје у случају кооперације сложеније, с обзиром да је ту реч о производном процесу, у коме се радње једне стране надовезују и условљавају радњама друге уговорне стране, од чијег извршења зависи да ли ће се уопште моћи испуњити уговор. Због тога се и правне последице које настају из ових односа морају третирати на специфичан начин, за који у правној пракси, а ни у законодавству немамо одговарајућих решења.

Из свега реченог види се да кооперација у пољопривредној производњи представља један посебан облик утицања на право својине у систему друштвено-економских односа у пољопривреди. У његовој економској сфери елементи ренте се губе и добијају другостепени значај, а све више игра улогу рад власника, док се грађанскоправни елементи овог института мењају у оној мери у којој се омогућава да право својине дејствује као један од својинскоправних облика у складу са улогом коју има у нашем друштвено-економском уређењу. Остваривању таквог положаја и улоге земљишне својине као посебног облика права својине, умногме доприноси производна сарадња, која путем економских преображаја својине доприноси да се она постепено мења и као правна категорија, уношењем све већих измена у старе и установљавањем нових облигационоправних овлашћења, која као надградња ових специфичних економских односа верније одражавају основу на којој се заснивају. У том случају се и својина коопераната претвара у социјалистичку радну својину, која се по свом економском садржају разликује од радне својине индивидуалних земљорадника који не кооперирају са социјалистичким сектором.

Посматрајући утицај који врше позитивноправна ограничења и кооперација на право својине на земљишту индивидуалних пољопривредних произвођача, можемо основано закључити да је те преображаје могуће сагледати и правилно оценити само посматрајући их као трајан процес који ће даљим развојем уносити промене, изразитије од оних које се данас, на основу већ остварених резултата, могу запазити.

Друштвено-економски односи у пољопривреди представљају специфичан облик преображаја приватносвојинских односа који се на овај начин први пут остварују у југословенској пракси.

Промене које се дешавају на овом подручју друштвених односа треба посматрати као последницу узајамног деловања двају фактора: с једне стране делују ограничења права својине, одређена позитивним прописима, а с друге стране делује кооперација, заснована првенствено на економским односима. У том смислу треба истаћи да појединачно ови фактори не могу да изврше пресудан утицај на преображај земљишне својине. Само њихово узајамно и синхронизовано дејство може да оствари друштвено-економске промене у овој области.

Утицај ових фактора већ данас даје одређене резултате у подруштвљавању земљишне својине, и то много боље од оних који су постизани у прошлости другим облицима утицаја (колективизација). Међутим, и то је недовољно с обзиром на оно што треба постићи у будућности. Остваривање позитивних резултата условљено је постојањем објективних економских услова који омогућавају позитивна кретања у овој привредној области. Према томе, највећи утицај има степен развијености средстава за производњу којима располажу социјалистичке радне организације, јер он великим делом одређује и обим у којем се ове промене и утицаји могу вршити. Зато пресудни утицај има економска основа и развијеност друштвених средстава за производњу. Друштвена улагања у пољопривреду као привредну грану ради њеног оспособљавања за савремену пољопривредну производњу треба знатно повећавати, при чему не треба губити из вида да и сами напредни кооперанти под одређеним условима могу да буду заинтересовани за сопствено учешће у опремању радних организација савременом механизацијом, коју ће касније путем уговорних односа моћи и сами да користе.

Утицај позитивноправних прописа на право својине, као што смо видели, знатно сужава како обим тако и садржину земљишне својине. Одређивањем земљишног максимума који се зајемчује земљорадничком домаћинству, установљавањем разних дужности које су земљишни власници обавезни да извршавају приликом обраде земље, знатно се утиче на садржину права својине.

За разлику од утицаја позитивноправних ограничења, на промену земљишне својине, дејство које се постиже путем кооперације слабије је изражено, што је логична последица чињенице да се ради првенствено о облигационоправним односима, који само у одређеним облицима производне сарадње имају и извесне стварноправне елементе. Утицај кооперације више се истиче на економском плану, јер се путем развијенијих облика подруштвљене производње својина на земљи претвара у социјалистичку радну својину, што је од великог значаја и поред тога што у правном погледу право својине остаје нетакнуто.

Не може се порећи да и кооперација повлачи одређене промене појединих својинских овлашћења, јер се код појединих развијенијих облика сарадње све више поставља питање измене старих правних правила. Утицај кооперације, међутим, има велики значај по томе што се овом сарадњом отклања основна препрека коју представља право својине на земљи, када се ради о организацији савремене производње на великим површинама земље. Земљишна својина није више главни основ за присвајање. Власник земљишта, ослањајући се на друштвена средства за про-

изводњу, суделује као и остали произвођачи у производњи, и већим делом по основу рада присваја одређени доходак. Остварени резултати на основи рационалног начина искористићавања земљишта подстичу ову сарадњу на дужи рок, из чега произилазе користи за обе стране.

На крају треба истаћи да је најаче дејство кооперације у томе што се подруштвљавањем производног процеса одваја производња од својине, што она доводи до тога да се положај власника скоро потпуно поистоветије са положајем осталих произвођача, с обзиром на то да му као примарни извор егзистенције не служи својина већ његов рад и залагање у производњи. Дакле, на основи кооперације врши се подруштвљавање производног процеса и тиме се уносе знатне промене у карактер права својине. Односи који се развијају у овој сарадњи приближавају се односима који настају у области друштвене својине. На основу тога може се закључити да је значајније какви се друштвени односи развијају у вези са одређеном врстом дсбара, него, њихова квалификација у правно-техничком смислу.

Најзад, значајно је истаћи као врло важну чињеницу да утицаји ограничења и кооперације на право својине индивидуалних пољопривредних произвођача треба да буду синхронизовани. Највећи утицај и синхронизовано дејство кооперације и ограничења на преображај права својине налазимо у оним случајевима када је у питању право својине на пољопривредном земљишту у хидромелнорационом систему. Овде се стварно правна овлашћења мењају, а садржина права својине потпуно губи основне атрибуте осим голог права. Исто тако се и облигационоправни односи и овлашћења која произилазе из ових уговора у знатној мери мењају. Власник земљишта учествује у производњи на свом земљишту на основу плана искористићавања система, а читав процес производње, почев од појединих радњи па до одређивања усева и културе, организује социјалистичка радна организација.

На основу изнетог можемо закључити да на садашњем ступњу развоја не можемо више говорити да постоји право приватне својине на пољопривредном земљишту, већ да су свјински односи у овој области прешли у нов квалитет, образујући нов правни институт — право својине на пољопривредном земљишту као посебан правни институт чију садржину испуњавају права и дужности, усклађени са друштвено-економском основном на којој се развијају.

Др Драгољуб Вукчевић

КРИВИЧНО ДЕЛО НЕОВЛАШЋЕНОГ ОТКРИВАЊА ТАЈНЕ

1. — Развој друштва и савремене технике носи са собом широке могућности нарушавања зајемчене сфере интимитета личности. Широки спектар прислушних апарата, усавршавање телефоније, радија и телевизије, фотографије и др., неминовно носи са собом појаве мешања непозваних лица у личну сферу човека, његов лични живот и његове личне односе. Такве појаве доводе у питање уставне гаранције интимитета лич-